

Будникова А. А. (м. Запоріжжя)

Освоєння острова Хортиця наприкінці 20-х – початку 30-х років та виникнення Хортицької дослідної станції електрифікації сільського господарства

Історія організації на острові Хортиця штучного зрошення, електрифікації сільськогосподарських процесів та вирощування не характерних для Запоріжжя нових культур

З будівництвом Дніпрогесу з'являлась можливість створення спеціальної установи, метою якої були дослідження та дослідна робота з використання електроенергії, досягнень агрокультури та механізмів у сільському господарстві. Такою установою стає Український трест Дніпровських електрифікованих сільськогосподарських комбінатів (ДЕСК), утворений 10.02.1930 р. на основі Постанови РНК УРСР від 23.01.1930 р. [11, 9].

Завданням Тресту було до подачі першого електроструменя з ДГЕС встигнути розгорнути та в значній частині закінчити будівництво й організацію електросількомбінатів в районі електромережі Дніпрельстану на базі широкого розгорнення штучного зрошення та пристосування електроенергії до всіх виробничих процесів сільського господарства. Наявність електротехнічної бази Дніпрельстану, іригації та сприятливих природних умов повинно було привести до розвитку електрифікованого та високо інтенсивного сільського господарства з метою постачання продуктів харчування робітничим промисловим центрам Дніпрельстану, Криворіжжя, Донбасу; постачання сировини промисловості УСРР та всього Союзу; експортування сировини на зовнішні ринки [14, 102].

Місцем знаходження тресту ДЕСК було м. Харків. Для проведення робіт ДЕСКа в місцях його практичної діяльності призначались вповноважені в м. Запоріжжя, Дніпропетровську та Кривому Розі. З 01.08.1930 р. всі структурні відділи тресту за виключенням проектно-планового були переведені у м. Запоріжжя. Діяльність ДЕСКа розповсюджувалась на район впливу Дніпробуду та охоплювала смугу по обох берегах р. Дніпро шириною 40 км, починаючи з півночі від с. Каменського Дніпропетровського округу та закінчуючи с. Каховка Херсонського округу, таким чином включаючи райони Херсонського, Мелітопольського, Запорізького, Дніпропетровського, Криворізького округів [11, 34]. Територія та господарство ДЕСКа створювалось в результаті прийому радгоспів від Українського об'єднання радгоспів (УСГО) та організації нових радгоспів. У складі тресту було створено 8 електрифікованих сільськогосподарських комбінатів – Карло-Марксієвський, Дніпропетровський, Запорізький, Нікопольський, Каховський, Плавневий, Каменський та Дніпробудівський, які об'єднували всі сільськогосподарські підприємства, що знаходились у районі їх діяльності – радгоспи, МТС, підприємства, що переробляють сільськогосподарську сировину, водні та енергетичні споруди, всі колгоспи на договірних засадах з Колгоспспільною або з самими колгоспами.

До складу радгоспів Запорізької округи включалась і територія о. Хортиця, на якій з 20-х рр. мешканцями м. Запоріжжя, створюються садівничо-городньо-пасічницькі кооперативи з метою вирощування та збуту сільськогосподарської продукції. З 1927 р. на острові Хортиця існували меліотовариства – «Вільне життя», «Серп і Молот», «Червона зірка», «Січ», які отримали землі в оренду. Так, кооперативному товариству «Червона

зірка» надавалась в оренду на 27 років ділянка землі в 30 десятинах, що розбивались на 15 окремих ділянок для розподілення між членами товариства [24, 166]. Товариству «Вільне життя» на 27 років надавалось в оренду 36 десятинах 2120 сажень, які розподілялись між 15 членами. Товариство «Серп і Молот» мало в своєму складі 22 члени, між якими розподілялось 55 десятинах землі [1, 163]. Товариство «Січ» заорендувало 104 га орної землі та ділянку під фруктовий сад, а також 4 будинки колишніх німців-менонітів біля мостового переходу [20, 3].

З 1928 р. починається наступ на приватні господарства під приводом того, що вони не в змозі забезпечити населення міста сільськогосподарською продукцією в повному обсязі, садівництво, городництво, виноградарство та пасічництво розвиваються стихійно, тому потрібна реконструкція цих галузей. Оргкомгоспом було прийнято рішення створити спілку, яка б об'єднувала всі садівничо-городньо-виноградно-пасічницькі господарства Запорізької округи. Було створено «Плодоспілку», яка контролювала всі приватні господарства, що вже діяли, передбачалось реорганізувати їх у фахові товариства та створити низову сітку таких товариств.

Ухвалою Запорізького Окрвиконкому від 22 серпня 1929 р. «Плодоспілці» було доручено організувати до весни 1930 р. на острові зрошувальний город площею 300-500 га з метою постачання Дніпробуду та міських промислових підприємств. Для організації городнього господарства Запорізька міська рада відводила в тимчасове користування на 5 років в південній частині острова земельну ділянку, після чого передбачалось, що ділянка буде звільнена і використана для іншого призначення. Роботи зі створення городнього господарства розпочинаються у листопаді 1929 р. [9, 8].

Для організації зрошувального господарства було доручено скласти організаційний план агроному-меліоратору І. Т. Белькову, а проект на водопостачання зрошувального господарства – інженеру Дніпробуду т. Хімікусу [9, 2].

20-29 грудня 1929 р. проведено обстеження роботи Запорізького Плодосоюзу в справі підготовки до весняної засівкампанії [д. 262], яке показало, що на цей час жоден з проектів не затверджений, до того ж проект запропонований т. Хімікусом занадто дорогий, тому розробити новий проект на устаткування смокової станції та іригаційного спорудження на площі 620 га доручили Укрмеліосоюзу. А до того часу роботи по збудуванню господарчих будинків, придбання майна, закладці парників, оранці, придбання насіння та інше проводились за планом І. Т. Белькова.

За цим планом передбачалось, що зрошувальна ділянка площею 490 га розміщується у трьох зонах:

1. Верхній, площею 200 га, для якої потрібно підносити воду на 59 м;
2. Нижній, площею 240 га, для якої воду підносили на 35 м;
3. Перехідній, площею 50 га (схил між першою та другою зонами).

Нижня зона відводилась під городні культури, перехідна засівалась культурами, які запобігають схили від розмивання – люцерною, верхня зона призначалась для вирощування культур з низькими зрошувальними нормами – 170 га засівались вівсом з повторним посівом картоплі, а 30 га – кормовим буряком [9, 4].

Отже, згідно цього плану городні культури вирощувались лише на нижній зоні, що складала 39,3% площі всієї землі ділянки. Це не відповідало вимогам щодо створення господарства, оскільки передбачалось, що воно носитиме виключно городній напрямком. Крім того, ця городня ділянка містилась в найбільшому віддаленні від електростанції Дніпрельстану, від майбутньої Хортицької підстанції, мостового переходу та залізничної станції «Січ», що будується. На цій ділянці розташовувалась садиба господарства та біля неї проектувалась побудова насосної станції.

За результатами обстеження зазначалось, що на цей час зорано 325 га землі, але оранку проведено незадовільно; викопано ями для парників на 3000 рам, замовлено рами,

огорожено парники, заготовлено саджанці малини та плодових дерев, побудовано один житловий будинок на 320 м², розпочато будівництво конюшень, замовлено електромотор, смоки й труби, придбано 38 коней, два трактори, реманент та матеріали для будівництва, розпочаті роботи по спорудженню під'їзної дороги, побудовано паромну переправу.

В цілому господарство на о. Хортиця визнавалось нерентабельним, але у зв'язку з тим, що роботи вже розпочаті, витрачено значні кошти, а також це господарство є необхідним для постачання робітничого населення м. Запоріжжя та Дніпробуду, було вирішено роботи продовжити, але шукати способи зробити його рентабельним [9, 5].

Зі створенням Українського тресту Дніпровських електрифікованих сільськогосподарських комбінатів (ДЕСК) городнє господарство на Хортиці переходило у його відання. Діяльність ДЕСКу на території Запорізької округи розпочинається 21 лютого 1930 р. із прибуттям Уповноваженого тресту Манулам А. Н., перед яким стояло завдання прийняти до 1 квітня господарство, а також організувати Запорізький Агрокомбінат, що включав радгоспи «Відрадне», «Вербовий», «Запорожець» та о. Хортицю [7, 9].

Господарство «Плодоспілки» приймалося станом на 1 квітня 1930 р. відповідно до якого ДЕСК отримував [1, 161]:

1. Землі 650 га, не враховуючи землі меліоративних артілей;
2. Парникове господарство;
3. Городнє зрошувальне та польове незрошуване господарство;
4. Інвентар;
5. Корів, свиней, овець;
6. Водний та кінський транспорт, 2 моторні човни та 97 коней;
7. Майстерні (кузня, слюсарня, столярня, колісна);
8. 3 трактори: «Інтернаціонал», «Фордзон», «Форсіті»;
9. Льох;
10. Льодник;
11. Робітників 563 чол.
12. Будівлі – 2 дерев'яні бараки на 200 чоловік; 1 кухня, пристосована під гуртожиток на 100 чоловік; 1 їдальня, будується ще 1 барак на 100 чоловік [27].

Розпочавши свою діяльність, ДЕСК вимагає усунення з острова всіх приватних мешканців, обґрунтовуючи це тим, що вони не можуть дати відповідну кількість продукції для потреб робітничого постачання. За Постановою Голови ОВК від 08.04.1930р. територія о. Хортиця, включаючи плавні, нагорну частину до мостового переходу через Старий та Новий Дніпро, передавалась у виключне розпорядження радгоспу ДЕСКу та звільнялась від всіх інших землекористувачів. Житлові будівлі німців-менонітів, які раніше займали члени артілі «Січ» (біля мостового переходу) пристосовувались під квартири технічного персоналу та постійних робітників, а господарські приміщення (4 клуні) – під літнє житло сезонних робітників [7, 57].

Для розміщення працівників та потреб господарства розгортається житлове та господарське будівництво, будівлі мали носити тимчасовий характер, тому як розраховувались на використання протягом 10 років [7, 79]. Згідно календарного плану протягом квітня-вересня передбачено будівництво клубу-кінотеатру на 200 чоловік, їдальні, консервного заводу та закінчення двох житлових бараків та двох житлових будинків.

Основним завданням тресту ДЕСК було організувати на острові поливні городи з широкою мережею зрошувальних каналів та дати робітничому населенню Запоріжжя та Дніпрельстану потрібну кількість дешевої городини. Городнє господарство повинно було

носити тимчасовий характер. У майбутньому площа, де розташовуються городи, буде зайнята суцільними садами та парками, мережа зрошувальних каналів зберігатиметься і проходитиме під землею поміж рядами дерев.

Станом на червень 1930 р., за повідомленням Уповноваженого Тресту по Запорізькій окрузі Манулам А. Н., вже засіяно різними культурами 705,7 га, серед яких переважають картопля, помідори та капуста. Заплановано побудувати томатно-варильний завод та засолюваний пункт (томатний пункт почав працювати вже з 01 вересня).

У плавневій частині закладене дослідне поле рижу площею 0,5 га. На власному парниковому господарстві заготовлено всю потрібну розсаду, решту передано іншим радгоспам, а також значну кількість продано. Радгосп влаштував розплідник на 100 га, який постачатиме посадочним матеріалом радгосп та все місто; 14 га виноградників та 20 га ягідників. Загальна кількість робітників та службовців складала 913 чоловік, крім того через Біржу Праці наймали додатково сезонних працівників, яких забезпечували житловими приміщеннями. Постійні працівники розміщувались в дерев'яних бараках, що були розраховані на 400 чоловік, розпочато будівництво гуртожитку на 100 чоловік. Працювала їдальня на 500 чоловік, робітників харчував радгосп. З транспорту радгосп вже мав 3 моторні човни, 2 пороми, 5 дубів, 5 човнів на веслах, 111 коней. З худоби мав корів, телят та бугаїв – 119, овець – 45, свиней 27, птиці – 62 голів. Передбачено будівництво корівника на 200 голів, свинарника на 100 голів [14, 105-107].

Першочерговим завданням тресту ДЕСК була організація штучного зрошення та електрифікації сільськогосподарських процесів.

Зрошення. Проект, за яким працював «Плодосоюз» визнавався незадовільним, розроблено новий, за яким зрошувальна мережа була розрахована для зрошення двох зон – 243 га та 224 га, підйом води планувався на висоту 62,8 м. Проведення меліоративних робіт доручено Укрмеліосоюзу, а роботу по спорудженню будівлі смокової станції – Укрелектробудтресту. Для складання проекту станції та консультацій запрошено інженера Морщикова Д. П. [1, 162].

Роботи з будівництва зрошувальних мереж тривали з березня до червня 1930 р. Через ненадійність ґрунту та відсутність потрібних будівельних матеріалів та двигунів будівництво водопідйомної станції вдалося завершити лише у 1931 р. На березі р. Дніпро розміщувався водозабір, від якого до смокової станції було прокладено трубопровід (довжиною 800 м), від смокової станції вода подавалась до розподільчих басейнів (на карті зрошення о. Хортиця за 1930 р. позначені два басейни) з яких здійснювався полив.

До встановлення потужної смокової станції Дослідним загоном Укрмеліосоюзу запропоновано підіймати воду на 40 м, а не на 62, 8 м як передбачалось, а на висоту 10-20 м застосовувати зрошення дощуванням – це вищий метод, який досі не застосовувався [15, 14]. Спроби з дощування на землях ДЕСКу зобов'язався організувати Науково-дослідний інститут сільськогосподарської меліорації з встановленням однієї з дощувальних установок на о. Хортиця за договором від 01 жовтня 1930 р. [10, 83].

Електрифікація. Господарство на о. Хортиця планувалось перетворити в дослідне з електрифікації. У жовтні 1930р. між ДЕСКом та Українським науково-дослідним інститутом електрифікації та механізації сільського господарства (УНДИМЕ) підписано договір про створення інститутом у господарствах ДЕСКа за своїм вибором дослідних зональних станцій та опорних пунктів з метою організації широкої дослідно-показової й наукової роботи питань механізації та електрифікації сільського господарства. Згідно договору, завдання інституту полягає у вивченні та дослідній перевірці радянських та закордонних досягнень у галузі механізації та електрифікації, їх вдосконалення. Інститут мав працювати за планом, що погоджений з ДЕСКом, розроблені матеріали

надаватимуться для практичної реалізації в господарствах ДЕСКу. ДЕСК у свою чергу безкоштовно надає електроенергію, паливо, транспорт, робочу силу, майстерні та устаткування [10, 80-82]. Таким чином, на острові створювалася Хортицька дослідна станція електрифікації сільського господарства, як перший в СРСР та Україні опорний пункт з електрифікації сільського господарства. В архівних документах та матеріалах фондової колекції НЗХ ця станція має назву ХОНДЕМ (Хортицький науково-дослідний інститут електрифікації та механізації).

Створена дослідна станція підключається до робіт з електрифікації острова, які розпочинаються наприкінці 1930 р. Проектування та здійснення робіт з електрифікації радгоспу о. Хортиця було доручено Українському Державному Електробудівничому Тресту. Проект електрифікації було розглянуто та схвалено на нараді при тресті ДЕСК 03 жовтня 1930 р. Планувалось завершити електрифікацію острова до 15.11.1930 р. [22, 62]. Але через відсутність матеріалів та машин в УЕБТ роботи затримано до весни 1931 р. [13, 142].

Протягом квітня-травня 1931 р. було завершено роботи з монтажу високовольтної лінії в 6600 Вт загальною протяжністю 7080 м від підвищуючої підстанції при залізничній станції Січ до радгоспу із відгалуженням на молочну ферму, на виноградне поле для глибокої оранки та на насосну підстанцію, проведено вуличне освітлення, внутрішнє освітлення молочної ферми та всіх житлових приміщень. У серпні 1931 р. відведено лінію до томатного пункту, зроблена електропроводка в літньому кінотеатрі та кінобудці, добавлене освітлення в конторі радгоспу [4, 21-24; 24, 179].

ХОНДЕМ. Оранка 1933 р.

За планом електричних навантажень радгоспу електроенергія була потрібна для зрошення, дошування, прогріву ангарів та парників, електрифікації молочної ферми, особлива увага серед елементів плану електричних навантажень радгоспу приділялася дослідом з **електрооранки** – новому способу обробки землі. Такі дослідження можливі лише на великих площах та при наявності дешевої електроенергії. Перевагами застосування електрооранки вважались: раціоналізація обробки землі, відсутність затрат на паливо, цей спосіб вважався технічно більш простим, таким, що не вимагає висококваліфікованих кадрів.

Ідея електрооранки зародилась в 1879 р. у Франції, де на плантаціях цукрового заводу в Сермезі було зроблено першу спробу використати електромотор для роботи плугу. З 1894 р. великі електротехнічні фірми Німеччини почали випускати перекидний електроплуг по типу того, що працював на паровій тязі. До 1912 р. у Німеччині нараховувалось 40 електроплугів, що застосовувались в дуже великих господарствах. Потім інтерес до електроземлеробства знижується через конкуренцію теплових тракторів, але в 20-ті рр. інтерес відновлюється. У Німеччині, Франції, Швеції та США розробляються та отримують розвиток нові, вдосконалені типи електрооранних знарядь.

З початком реалізації плану ДЕЕРЛО та намаганням більшовиків створити гігантські землеробські господарства, які працюють на сучасній техніці, аналогічні роботи розгортаються і в Росії. Перші показові іспити електроплуга були проведені 22 жовтня 1921 р. у Москві на полях Бутирського хутора – учбово-дослідного господарства Московського Вищого зоотехнічного інституту. Згодом іспити проводились в Самарській губернії, в Костромській, в Донбасі та Середній Азії. Але умови скрізь були несприятливі – в звіті «Електросільбуду» за 1924-25 рр. зазначається нестача енергії.

Подібні дослідження було вирішено провести й в Україні, в одному з комбінатів ДЕСКу [2, 15]. Складання проекту електрооранки було доручено «Укрелестробудтресту» за участю дослідної станції Інституту електрифікації та механізації при тресті ДЕСК 30 січня 1930 р. 12 березня 1931 р. проект було розглянуто та схвалено [12, 70].

01 травня 1931 р. Хортицька дослідна станція електрифікації встановила агрегати з електрооранки. Перша спроба, що проведена 02 травня, дала позитивні наслідки, тому починаючи з 03 травня станція проводить ці роботи регулярно [25, 11].

З електрооранкою застосовували електричні агрегати канатної тяги. Оранка здійснювалась за допомогою двох самохідних лебідок, що встановлювались на відстані 500 м одна від одної. Намотуючи сталевий трос на барабан, лебідки по чергову підтягували балансирний плуг. Такий агрегат обслуговували 4 чоловіки. Це був експериментальний варіант, не поставлений на промислове виробництво. Через значні затрати праці та невідповідність вимогам агротехніки використання агрегатів канатної тяги було припинено у 1937 р.

Крім цього, ставились дослідження з використання тракторів, які працювали від стороннього джерела енергії за допомогою кабелю. Під час оранки використовувався трактор, що тягнув за собою плуг. На трактор з мобільного електровізку, на якому було встановлено кабельний приймальний устрій, подавалась електроенергія напругою 3 тис. вольт [34]. Подібні дослідження ставились у всіх філіях ВІЕСГ, але через швидке зношення кабелю цей спосіб не набув використання у сільському господарстві.

Одним з напрямків дослідної роботи було вивчення впливу електрики на рослини, яке проводилось разом з Українським Інститутом Прикладної Ботаніки згідно договору від 25 травня 1930 р. між зазначеним інститутом та трестом ДЕСК [10, 51]. Взимку 1930-31 рр. дослідна станція починає проводити дослідження над електрокультурою рослин, для чого використовували ангари.

Ангар совхозу. 1933 р.

Ангар ХОНДЕМ. 1933 р.

Проектування ангарів робилось у відповідності до завдання зберегти температуру повітря не нижче 20° та температуру ґрунту не нижче 8°, а також дати освітлення з найбільш вигідним кутом, що заломлює сонячне проміння. За проектом ангару з парникових рам його довжина дорівнювала 127,44 м, ширина – 9 м, висота 5,20 м. Парникові рами розміром 178×107 см укладались в 3 паралельні ряди, перекриваючи нижній ряд на 10 см. По гребню ангару розміщувались солом'яні мати, звернуті у рулон, з метою запобігання побиття скла рам градом. Вентиляція ангарів здійснювалась шляхом підйому рам, які утримувались підпоркою. Для поливу використовували дощувальну систему. Опалення спочатку здійснювалось калориферами, які розміщувались в шаховому порядку вздовж зовнішніх стін. Згодом, по вже проведеним дослідом, у систему опалення та підігріву ґрунту було внесено зміни – додавалось парове опалення, що подавалось паропроводами, втопленням у землю на 65 см [6, 3-6].

Ще один напрямок дослідної роботи – вирощування нових культур, не характерних для цього регіону, в межах якої на острові Хортиця розпочинаються дослід з рисосіяння, що проводились під керівництвом Українського інституту рослинництва. В травні 1930 р. закладено дві розвідувальні ділянки під рис 14 сортів, висаджено 600 т. рослин. З 1 га отримано 35-40 пудів врожаю [д. 127, с. 48]. В цілому проведений дослід визнавався задовільним, було виявлено найбільш придатні сорти рису – «Ооббе», «Ольбе», «Сакигаки», «Дихроа», «Бозу», «Кантори», «Хоккайдо № 1», «Хоккайдо № 2», які планувалось придбавати у подальшому в Дунганських районах Киргизької дослідної станції [18, 17, 30]. На 1931 р. намічено організувати низку розвідувальних посівів рису з метою вивчення зони рисосіяння та розмноження посівного матеріалу, бо акліматизоване насіння надійніше, складено програму за участі представників Українського інституту рослинництва та ДЕСКу [21, 254]. Для проведення дослідів були потрібні кваліфіковані робітники, тому заступник директора тресту ДЕСК т. Кокоша звертається до Всесоюзного Рисотресту м. Москва з проханням прислати до 15 березня 1931 р. 15-20 чоловік дехкан-корейців (корейці-рисоводи) на посаду бригадирів строком на 1 рік, які знають російську мову, мають практику роботи з рисовою культурою не менше 10 років та знайомі зі всіма виробничими процесами з рисової культури [18, 80].

Навесні 1931 р. представники ДЕСКу та УІР склали програму роботи з рисом, під яку відводились дві дослідні ділянки – 5 га біля Гнилого озера та 400 м² біля садиби Хортицького радгоспу, оснащені зрошенням, з метою встановлення строків посіву в умовах хортицької плавні, визначення найвигіднішої густоти посіву, оптимальних зрошувальних норм, впливу удобрення та виявлення кращих сортів рису. Зібраний врожай орієнтовно визначався мінімально 200 пудів з га, максимально близько 400 пудів з га. В цілому визнавалось, що положення програми успішно виконані. Саме з того часу збереглася місцева назва озера Гнилого – Рисове озеро [23, 103, 114-117].

Також, з 22 березня 1931 р. з метою вирішення всіх науково-дослідних питань при тресті ДЕСК закладені групи механізації з вивчення питань механізації городніх, молочарсько-скотарських та плавневих радгоспів. Для вивчення питань механізації городніх радгоспів ДЕСК виділив Хортицький радгосп. Групи механізації (які одночасно були філіями українського науково-досвідного інституту механізації електрифікації) мали приступити до роботи не пізніше 25 березня 1931 р. [32, 3].

Діяльність тресту ДЕСК продовжувалась до кінця 1931 р. 03 січня 1932 р. постановою колегії Наркомземсправ УСРР трест ДЕСК реформувався, всі його радгоспи передавались до інших систем. Радгосп на о. Хортиця площею 2496 м² за балансом на 01 січня 1932 р. переходив у відання Робкоопу Дніпрельстану [30, 69]. Для реформування тресту 16 січня 1932 р. створювався ліквідком, якому Робкооп повинен був сплатити готівкою за отриманий радгосп [31, 108]. Робота ліквідкому завершена у липні 1932 р.

При передачі радгоспів всі виробничі завдання залишалися в силі. Щодо радгоспу о. Хортиця, всі планові та проектні матеріали в справі зрошення та електрифікації сільського господарства в районі Дніпрельстану зосереджувались в Укрелектробудтресті, який мусив організувати роботу далі.

За угодою від 09 січня 1932 р. між трестом ДЕСК та Дніпробудом, останній приймав на себе зобов'язання тресту ДЕСК перед УНДІМЕ, зобов'язуючись виконувати їх у подальшому [31, 122].

В 1934 р. досвідна станція реорганізована у Запорізький філіал Всесоюзного інституту електрифікації сільського господарства (ВІЕСГ), у 1967р. перетворена на Центральний науково-дослідний інститут механізації та електрифікації тваринництва Південної зони СРСР (ЦІМЕТ), у 1971 р. – на Центральний науково-дослідний і проектно-технологічний інститут механізації та електрифікації тваринництва Південної зони СРСР (ЦНДПТІМЕТ) та остаточно у 1992 р. стає Інститутом механізації тваринництва Української академії аграрних наук.

Джерела та література

1. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 10. Докладная записка о деятельности треста ДЕСК в период его организации. – 175 л.
2. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 11. Докладная записка о задачах треста в период его организации. – 373 с.
3. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 65. Материалы об орошении Днепростроевского и Благовещенского опытно-оросительных участков. – 232 л.
4. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 66. Материалы по организации электропахоты в хозяйствах треста – 31 л.
5. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 84. Договор с государственным институтом проектирования сельскохозяйственного строительства Украины. – 52 л.
6. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 90. Проект ангара из парниковых рам и пояснительная записка. – 14 л.
7. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 117. Материалы о передаче тресту организации работ и состояния совхоза на о. Хортица. – 82 л.
8. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 127. Материалы об опытных работах с рисом. – 54 л.
9. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 70. Материалы по организации совхоза и орошению его земель на о. Хортица. – 133 л.
10. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 191. Договоры о проектировании и строительстве оросительных станций в районе Днепростроя и ЭСКов. – 93 л.
11. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 195. Постановление СНК УССР об организации хозяйств ДЕСКа. – 76л.
12. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 212. Материалы об электрификации ЭСКов. – 109 л.
13. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 222. Программа работы Первой Всесоюзной конференции по электрификации сельского хозяйства. – 159 л.
14. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 254. Дело по руководству и контролю за деятельностью опытно – оросительной станции «Хортица». – 191 л.
15. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 255. Материалы о передаче земель на острове Хортица в пользование ДЕСКа. 09.04.1930 р. – 12.10.1930 г. – 30 л.
16. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 262. Акт обследования работы Запорожского Плодосоюза. – 37 л.
17. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 295. Генеральный план совхоза на о. Хортица. – 1 л.
18. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 327. Материалы по производству опытов и разведению интенсивных культур. – 95 л.
19. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 67. Материалы о промышленном строительстве в совхозах. – 51 л.
20. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 450. Акт передачи сельскохозяйственной артели «Сечь» совхозу Хортица фруктового сада – 4 л.

21. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 583. Сводный полугодовой финансовый план треста и отчет о его выполнении. – 177 л.
22. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 656. Материалы об электрификации ЭСКов. – 239 л.
23. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 690. Материалы о выращивании хлопка и риса в Украине. – 124 л.
24. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 782. Материалы по вопросу строительства, связанного с электрификацией всех работ (пахота, доение и др.) совхозов треста. – 254 л.
25. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 793. Материалы об организации опытных работ по электропахоте в совхозе «Хортица». – 18 л.
26. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 817. Схема земель, отведенных под электропахоту – 1 л.
27. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 820. Генеральный план расположения усадебных строений совхоза «Хортица». – 1 л.
28. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 4. – Спр. 827. Проект орошения о. Хортица. – 1 л.
29. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 911. Материалы об устройстве орошения на о. Хортица. – 125 л.
30. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 1010. Материалы о передаче совхозов и учебных заведений из системы треста ДЕСК в систему других сельскохозяйственных трестов. – 124 л.
31. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 1010а. Материалы о передаче совхозов и учебных заведений из системы треста ДЕСК в систему других сельскохозяйственных трестов – 124 л.
32. ДАЗО. – Ф. р-813. Оп. 1. – Спр. 1024. Протокол совещания по вопросу организации групп механизации при тресте ДЕСК. – 9л.
33. ДАЗО. – Ф. р-813. – Оп. 1. – Спр. 1025. Договоры с УНДИ сельхозмелиорации о проведении опытных работ и переписка по этому вопросу. – 17 л.
34. Жаров В. Запорожье – родина украинского электромобиля. // Запорізька Січ – Перекур. – 21.12.2006 р. – С. 3.
35. Применение электрической энергии в сельском хозяйстве / Под ред. Евреинова М. Г. – М.: Госизд-во сельскохоз. лит-ры, 1958. – 499 с.
36. Применение электрической энергии в сельскохозяйственном производстве. Справочник / Под ред. Листова П. Н. – М.: Колос, 1974. – 625 с.